

شورای راهبردی روابط خارجی
Strategic Council on Foreign Relations

دلایل نزدیکی ترکیه به مصر و پیامدهای آن

مهمترین دلیلی که باعث شد ترکیه سیاست قبلی خود را در قبال مصر تغییر دهد، تحولات داخلی این کشور بود. مشخصاً می‌توان گفت مشکلات اقتصادی سال‌های اخیر ترکیه، مقامات این کشور را به این جمع‌بندی رساند که باید در سیاست‌های منطقه‌ای اش تجدیدنظر کند. یکی از کشورهایی که ترکیه با آن مشکلات جدی داشت، مصر بود.

در طول جنگ داخلی در لیبی، ترکیه همراه با قطر از یک جناح حمایت می‌کرد و مصر و روسیه از جناح دیگر حمایت می‌کردند. طبیعتاً این تنش باعث شده بود که روابط ترکیه با مصر متشنج باشد. از سوی دیگر، ترکیه از زمان بهار عربی، طرفدار محمد مرسی و اخوان‌المسلمین بود و زمانی که عبدالفتاح السیسی با یک شبه کودتا سرکار آمد، او را به رسمیت نشناخت. در کنار مشکلات اقتصادی داخلی ترکیه، تحولات منطقه‌ای و تحولات در روابط ترکیه با غرب نیز در نزدیکی آنکارا به قاهره مؤثر بود. غرب به یونان کمک تسلیحاتی کرد و در مورد اکتشافات دریایی ترکیه در مدیترانه در مناطق مورد منازعه، هشدار جدی به آنکارا داد. در این فضا،

مصر به یونان و قبرس جنوبی که به‌نوعی رقبای ترکیه در منطقه مدیترانه جنوبی بودند، نزدیک شد. وقتی فشارها در منطقه مدیترانه جنوبی بیشتر شد، آنکارا به این جمع‌بندی رسید که دیگر نمی‌تواند این فشارها را تحمل کند. بنابراین یکی دیگر از دلایلی که ترکیه سیاست خود را در قبال مصر تغییر داد، موقعیت این کشور در مدیترانه یا همان تنگنای اژه ژئوپلیتیک است؛ تنگنایی که بعد از فروپاشی عثمانی و پس از معاهده سور به نوعی بر ترکیه تحمیل شده و قدرت مانور دریایی این کشور را کاهش داده است. بسیاری از جزایری که در آن زمان به یونان داده شد، در فاصله چند کیلومتری مرزهای ترکیه قرار دارد. به‌عنوان مثال، جزیره‌ای در فاصله سه یا چهار کیلومتری ترکیه وجود دارد که متعلق به یونان است. طبیعتاً استقرار نیروهای نظامی در چنین جزیره‌ای یک تهدید جدی برای ترکیه است و غرب و به‌طور مشخص فرانسه نیز از این سیاست حمایت می‌کردند.
کما اینکه فرانسه یک کمک تسلیحاتی ۶ میلیارد یورویی بلاعوض به یونان داد. سومین دلیل در خصوص بازنگری ترکیه در روابط خود با مصر به تحولات در محور اخوانی، محور مقاومت و محور محافظه‌کار عربی بر می‌گردد. بعد از جنگ سوریه، وضعیت اقتصادی و مالی محور محافظه‌کار به رهبری عربستان و امارات تقویت شد.

همزمان با آن، فشارها بر محور اخوانی به نوعی بیشتر شد. مذاکرات ترکیه برای عادی‌سازی روابط با مصر تقریباً از دو سال پیش شروع شد و مصر پیش‌شرط‌هایی داشت که یکی از اصلی‌ترین آنها محور مقاومت و محور محافظه‌کار عربی بر می‌گردد. که بعد از عملیات طوفان الاقصی و وضعیتی که برای حماس پیش آمد، محور اخوانی در موضع ضعف قرار گرفته و شاید این وضعیت انگیزه ترکیه را برای عادی‌سازی روابط با مصر تقویت کرده است. اما همانطور که اشاره شد سیاست ترکیه در قبال اخوان متأثر از سه متغیر؛ اول، وضعیت داخلی ترکیه و مشکلات اقتصادی، دوم، فشار غرب بر ترکیه و سوم، تحولاتی است که در منطقه به‌ویژه در منطقه مدیترانه رخ داده است. اما می‌توان گفت تحولاتی که بعد از هفت اکتبر برای حماس پیش آمد، به‌نوعی نگاه ترکیه را تقویت کرد و باعث شد این نگاه به محور اخوانی تغییر کند. اگر از منظر مصر نگاه کنیم واقعیت این است که مصر هم به‌شدت به این رابطه احتیاج دارد؛ مصر دچار مشکلات اقتصادی جدی، بدهی‌های خارجی فراوان، مشکل آب و غیره است؛ بنابراین نیاز مصر به این بهبود روابط کمتر از ترکیه نیست. البته باید توجه داشت که مصر در سیاست خارجی خود همیشه محافظه‌کارانه عمل کرده و بعد از بهار عربی موقعیت این کشور در جهان عرب تضعیف شده است. سیسی اکنون بیشتر به آفریقا و همکاری در این منطقه چشم دوخته است. واقعیت این است که شرایط سیاسی-اقتصادی کنونی مصر طوری نیست که خیلی برای سرمایه‌گذاران ترک جذاب باشد.

محمدعلی دستمالی

پژوهشگر مسائل ترکیه و دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی دانشگاه رازی کرمانشاه

محمدعلی دستمالی، رئیس‌جمهور ترکیه و رهبر حزب عدالت و توسعه

رجب‌طیب اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه و رهبر حزب عدالت و توسعه یا اَکپارتی، هفتادساله‌شد؛ مردی که کار و بار سیاست و فعالیت حزبی را در سی سالگی و از شاخه جوانان حزب رفاه نجم‌الدین اربکان آغاز کرده و سه بار نخست‌وزیر و سه بار رئیس‌جمهور شده، حالا جنب و جوش فیزیکی چندانی ندارد و آثار پیری زودرس بر سیمای و صدای او پدیدار شده است. با این حال، او توانست در سال ۲۰۲۳ میلادی، با وجود بحران اقتصادی و تورم بی‌سابقه، باز هم از مردم ترکیه رأی بگیرد. اگرچه اردوغان در کارزار انتخاباتی ۲۰۲۳ میلادی، علاوه بر محبوبیت اجتماعی شخصی‌اش، از ابزارهایی همچون امنیتی‌سازی، دوقطبی‌سازی و امکانات دولت‌مستقر استفاده کرد، اما در هر حال مخالفین را شکست داد و هنوز هم مشتاقان است که علاوه بر قدرتمندی در داخل، در محیط بین‌الملل، خودی بنمایاند و نشان دهد که از رهبران مهم منطقه و جهان است.

▼ کیست مشابه ایرانی اردوغان؟

به دنبال آن بودم که در هفتادسالگی اردوغان، نگاهی بیاندازم به ویژگی‌های فردی و سیاسی او. به‌دنبال آن بودم که بحث کوتاهی بیابازم با این هدف که نشان دهم آیا خود و منش سیاسی اردوغان عوض شده یا احياناً خود او ثابت مانده، ولی شرایط پیرامونی و آدم‌های نزدیک به او تغییر کرده‌اند. می‌خواستم براساس دیدگاه‌های جناب رابرت جرویس در کتاب «دولتمردان چگونه فکر می‌کنند»، درباره چگونه فکر کردن اردوغان بحث کنم و به فرآفرودهایی اشاره کنم که در آنها، اردوغان گاه در قامت یک رهبر قدرتمند و موفق عمل کرده و گاهی هم سوتی‌های عجیب داده و در چرخشی آشکار و سریع، زیر میز حرف‌ها وعده‌ها زده. اما یادآوری یک عدد در رقم ساده، تمام‌برنامه و نقشه‌مراه به هر ریخت؛ یک تاریخ تولد! آری غلامحسین کرباسچی، شهردار اسبق تهران و رجب‌طیب اردوغان، شهردار اسبق استانبول، هر دو هفتادساله هستند. (البته غلامحسین‌خان چند ماهی از طیب بیگ بزرگتر است). داشتم معلومات خودم درباره نقاط عطف زندگی اردوغان را جمع‌بندی می‌کردم که یک بار دیگر، وسوسه و جذبه‌ی «مطالعات تطبیقی» مرا به سوی خود جذب کرد. قبلاً برنامه‌ریزی کرده بودم که درباره شباهت‌ها و اشتراکات اردوغان و کرباسچی یک مقاله پژوهشی بنویسم و به بررسی شرایط پیرامونی و فضای سیاسی پیرامون این دو شخصیت اشاره کنم؛ ولی نهایتاً به این نتیجه رسیدم که دست‌کم در شرایط کنونی، مطالعه‌ی ریزپردازانه زندگی اردوغان و دیگر رهبران دنیای خارج؛ درد چندانی از ما دوانمی‌کند و باید تا جایی که لازم است، بیش از هر که و هر چه، خودمان را و کشورمان را بیشتر و ژرف‌تر از قبل ارزیابی کنیم و بشناسیم. نیازمند این هستیم که از خوانش حیات سیاسی اردوغان، هدف و مقصودی داشته‌باشیم که از مرزهای فهمیدن او فراتر برود و بتوانیم از جمع‌بندی نهایی آن، به نقطه و ایستگاهی برسیم که فهم شرایط و زمانه‌ی سیاسی-اجتماعی خودمان را هم ممکن و میسر سازد و بفهمیم که چرا شهردار بزرگترین شهر ترکیه، سه‌بار نخست‌وزیر و سه‌بار رئیس‌جمهور شد، اما شهردار پایتخت ایران، از اتاق کار خود به زندان رفت

و هرگز نتوانست به عرصه‌ی قدرت بازگردد. خود اردوغان نیز بعدها و در سالل ۲۰۰۱ میلادی، تنها چند ماه پس از تاسیس حزب عدالت و توسعه؛ در یک گعده‌ی دوستانه و غیررسمی دیپلماتی گفته است: «حسب ما کوتاه بود و قرار است دولت را در دست بگیریم.» اما شرایط برای شهردار تهران، طور دیگری رقم خورد.»

سوال بزرگ ذهن من درباره محور «چرا منش سیاسی اردوغان و به تبع آن مسیر دموکراسی ترکیه تغییر پیدا کرد» به سوی چنین پرسش متفاوتی سوق یافت: «چه شد که در دو کشور همسایه‌ی خاورمیانه یعنی در ایران و ترکیه، دوشهردار مشهور، هر کدام در مسیری متفاوت پیش‌رفتند؟ چرا مسیر حرکت یک شاگرد جوان مکتب خمینی در یک ایستگاه خاص متوقف شد و اجازه ندادند وارد رقابت سیاسی در سطح قوه مجریه شود، اما مسیر شاگرد اربکان، ادامه پیدا کرد و از شهرداری به نخست‌وزیری و ریاست‌جمهوری رسید؟»

▼ **اهمیت شباهت‌های ایران و ترکیه**
برای درک اهمیت مقایسه‌ی حیات و کارنامه‌ی حزبی و سیاسی اردوغان و کرباسچی، لازم است این واقعیت مهم را به یاد بیآوریم که اساساً خود ترکیه و ایران نیز از بسیاری جهات و جوانب، به هم شبیه هستند. اگر چه تفاوت‌مهمی همچون تاریخ یکصدساله‌نظام‌جمهوری و همچنین عضویت ترکیه در باشگاه ناتویی‌ها و غربی‌ها بر خودداری از نظام سیاسی لائیک، ترکیه را از ایران دور می‌کند، اما شباهت‌ها نیز اهمیت فراوانی دارند.

ترکیه و ایران به‌عنوان دو کشور مسلمان خاورمیانه، هم برای غرب و هم برای شرق (البته اگر چیزی به نام شرق مانده باشد!) بسیار مهم هستند، هر کدام از آنها جمعیت ۸۵ میلیون نفری دارند و اتفاقاً هر دوی آنها گرفتار معضلی به نام میل به مهاجرت نخبگان و جوانان هستند، با وجود برخی تفاوت‌های مهم نظام اقتصادی ایران و ترکیه اتفاقاً هر دو آنها به شدت گرفتار تورم و بحران اقتصادی بوده و مردمان هر دو کشور در تنگنای معیشت، از کیفیت حکمرانی گلایه می‌کنند. با این اوصاف، ممکن است که پرداختن به شباهت‌ها و اشتراکات سیاستمداران این دو کشور نیز مؤثر و جالب توجه باشد.

▼ اهمیت اشتراکات فضای خانوادگی و اجتماعی

همچنان که گفتیم، کرباسچی و اردوغان همسن و سال هستند و اتفاقاً هر دو آنها در دوران پر شر و شوری به دنیا آمده‌اند.

مطالعه‌ی اجمالی زندگینامه‌ی کرباسچی و اردوغان، نشان‌دهنده‌ی این است که هر دوی آنها از خانواده‌های دینی و

هفتاد سالگی

یک برداشت اجمالی پیرامون دو شهردار سابق تهران و

محمدعلی دستمالی، رئیس‌جمهور ترکیه و رهبر حزب عدالت و توسعه

باورمند سربرآورده‌اند. با این تفاوت که اردوغان از یک خانواده دینی سنتی کارگر سربرآورده و به دنیای قدرت و سیاست نزدیک نبوده اما پدر کرباسچی از روحانیون سرشناس بوده و فرزندش نیز خیلی زود در چرخه‌ی انقلابیون جای‌گرفته و در بهمن ۵۷ یکی از اعضای کمیته استقبال از بنیانگذار جمهوری اسلامی بوده است. البته بعدها اردوغان نیز شانس آورده و در همان اوان جوانی با پروفسور نجم‌الدین اربکان آشنا شد؛ دانشمندی که در آلمان، علم مکانیک آموخته و مغز متفکر موتورهای دیزلی بود اما تصمیم گرفت به ترکیه بازگردد و به جای کامیون، ماشین سیاست را روی چاله‌ی مکانیکی ببرد و کاپوت نظام اجرایی کشورش را بالا بزند ببیند چرا دم به ساعت ریپ می‌زند.

کرباسچی در سال کودتا به دنیا آمده و اردوغان نیز در سالیان اوج قدرت عدنان مندرس چشم به جهان گشوده است. اما هم ترکیه و هم ایران در آن سال‌ها، در تب و تاب تحولات و تنش‌های سیاسی بودند. کما اینکه در ۶ سالگی اردوغان و در سال ۱۹۶۰ میلادی، یک کودتای نظامی روی داد و عدنان مندرس نخست‌وزیر و چند وزیر او در جزیره‌ی ایمره آلی، اعدام شدند.

تضاد و تنزاع محیط تربیتی خانوادگی کرباسچی و اردوغان با فضای حاکم بر جامعه، یک موضوع تربیتی و فکری مهم است. در آن دوران فضای فرهنگی و اجتماعی غالب در ایران و ترکیه، در تضاد با پوشش مرسوم اسلامی و مناسک دینی و سنتی بوده و علی‌القاعده، هم کرباسچی و هم اردوغان، سالیان کودکی و نوجوانی خود را در فضایی سپری کرده‌اند که دارای سبب حفاظتی تربیتی و ارزشی بوده و در عین حال، طریقت و خصوصت آشکاری داشته با ژرم و هنجارهای تحمیلی دولت و نظام سیاسی.

تحصیلات و مشی سیاسی اردوغان و کرباسچی در دوران جوانی، شباهت‌ها و تفاوت‌های خاصی دارد. کرباسچی به‌عنوان یک آخوندزاده در حوزه و مدرسه‌ی حقانی و در محضر منتظری و وحید تحصیل کرده و در دانشگاه نیز رضای کاربردی خوانده و به خاطر حبس، ادامه‌ی آن ناتمام مانده است. (البته ظاهراً بعدها به تحصیل ادامه داده و دکترای مدیریت گرفته است). تأثیر فضای تربیتی و دینی خانوادگی بر مسیر تحصیل، در زندگی اردوغان نیز آشکار است. او مقطع دبیرستان را به روال معمول، در دبیرستان مختلط دختران و پسران نخونده و به دبیرستان دینی موسوم به «امام خطیب» رفته اما ظاهراً انگیزه و علاقه خاصی برای تحصیلات دانشگاهی نداشته و حتی در مورد صحت مدرک لیسانس او، تردیدهایی وجود دارد. اما در اینجا نیز، پای یک شباهت و نقطه اشتراک مهم در میان است که همانا تأکید بر دو ویژگی رفتاری «سخنخوری» و «پراکتیسین بودن» غلامحسین و طیب است. بر خودداری از این دو ویژگی، باعث شده که در میان همراهان خود، زودتر به چشم آیند و پر و بال پیدا کنند.

پس از آنکه اردوغان به‌عنوان نخست‌وزیر در ترکیه به قدرت رسید، بین او و کرباسچی، دیداری در مکه روی می‌دهد. اگر چه اردوغان، با حالتی دوستانه و توأم با فروتنی کرباسچی را در آغوش می‌کشد و به این اشاره می‌کند که در مدیریت شهرداری استانبول، از ایده‌های او الهام گرفته‌اما آنها در آن دیدار، موقعیتی بسیار متفاوت داشتند. کرباسچی سیاستمداری بود که پس از آزادی از زندان، پست و جایگاه حکومتی نداشت و همراه هاشمی رئیس وقت مجمع تشخیص مصلحت نظام به حج رفته بود، اما اردوغان سیاستمداری بود که با وقفه‌ای کوتاه پس از شهرداری استانبول، سر از پارلمان و نخست‌وزیری درآورده بود.

▼ شباهت و تفاوت در مسیر آغازین رشد سیاسی

کرباسچی در سال ۱۳۶۱ و در ۲۹سالگی به‌خواست امام خمینی استاندار اصفهان شد و برای یک مدت مدید ۷ ساله و بدون دردسر در این پست ماند. اما مسیر رشد سیاسی اردوغان با موانع و طول زمانی بیشتری سپری شد. در سالیانی که کرباسچی در استانداری اصفهان در حال تجربه‌اندوزی بود و به قول ترک‌ها یک دستستش در عسمل و دست دیگرش در روغن بود، اردوغان نهایتاً در قامت یک فوتبالیست آماتور و در عین حال، یکی از افراد فعال شاخه جوانان حزب سلامت ملی اربکان فعالیت می‌کرد. کرباسچی پس از جنگ، از استانداری اصفهان یکراست و بدون دردسر به شهرداری تهران رفت تا در دولت هاشمی‌فستنجانی و براساس سیاست سازندگی و مسیر آغازین توسعه، قدم بردارد. به عبارتی روشن، کرباسچی برای رشد و ارتقای سیاسی و حرفه‌ای، از حمایت و امکانات بیشتری برخوردار بوده و در ۳۶سالگی، بدون نیاز به رقابت انتخاباتی و غیره و ذالک، شهردار پایتخت شده است. ولی در آن سو، اردوغان در ۴۰سالگی، با حمایت نجم‌الدین اربکان، ولی در یک رقابت حزبی و سیاسی بسیار سخت و دشوار شهردار استانبول شد.

اگر چه کرباسچی مسیر ۱۵ساله‌ی فعالیت در نهادهایی همچون ژاندارمری، صداوسیما، استانداری اصفهان و شهرداری تهران را بدون مرارت طی کرد و اردوغان برای رسیدن به قدرت؛ از توتل‌ها و گرده‌های شگرفی گذشت، اما در مقاطع بعدی، تفاوت عمده‌ی شرایط و ساختارها، کاری کرد که ادامه‌ی راه برای اردوغان، هموار و خوش‌منظره شود، ولی کرباسچی در میانه، با تابلوی ایست و چاله